د تاريخي ژبپوهنې د لوست ارزښت او د ځينو پښتو نومونو اوښتي بڼې

اجمل ښکلي 1

Abstract

د شلمې پېړۍ په لومړيو کې د فردیناند دو سوسور تر رغښتوالي وروسته او په تېره وسمهال راته د تاريخي ژبپوهنه لوست د وخت ضياع ښکاره شي. د تاريخي ژبپوهنې د له پامه غورځولو يو بل دليل هم کېدای شي او هغه دا چې موږ له يوې نظريې دا هيله لرو، چې يوه پديده راته بشپړه راوپېژني.

ژبپوهنه په ټوله کې هغه علم دی، چې د ژبې پر جوړښت او منشاء مو پوهوي؛ خو دا په يوه نظريه شونې نه ده. څرنګه چې تشريحي ژبپوهنه په يوازې ځان يوه ژبه بشپړه نشي راپېژندلای، تاريخي ژبپوهنه يې هم نشي؛ خو د ځينو داسې مسايلو لپاره تشريحي ژبپوهنه تاريخي ژبپوهنې ته اړه ده.

تشريحي ژبپوهنه په يوه مهال کې د يوې ژبې جوړښت تشريح کوي، چې د مورفيمونو، کلمو د بڼې او مانا او د ګرامري جوړښتونو د تحول لاملونه نشي روښانولای او دا کمزوري يې هله راښکاره کېږي، چې يوې ژبې ته قاعدې جوړوي.

فردیناند دو سوسور د ژبنيو توکيو ترمنځ د تړاو خبره وکړه. دا توکي په ځايناستي(پاراډيم) او خواناستي محور(سينتاګم) کې له يو بل سره اړيکې لري او په دې تړاو کې پر يو بل اغېز کوي.

موږ په پښتو کې وايو، کله چې يوه اوښتونکې کلمه په مغيره حالت(مثلا: د مضاف اليه) په توګه راشي، بڼه يې اوړي؛ لکه:

د يانه توښه، د ورانه غوښه.

د اضافي ترکيب د جوړښت په اړه او په دې ترکيب کې د مضاف اليه او مضاف اليه د خواناستې اړيکې په اړه د تشريحي ژبپوهنې دا خبرې دقيقې دي؛ خو که پوښتنه وشي، چې په پښتو کې اضافي ترکيب ولې داسې دی يا ولې په مضاف اليه حالت کې د يوه نوم اوښتې بڼه راځي؟ نو ځواب نه لري او نه دا ډول ځواب خپل مسؤوليت ګڼي.

دا ډول لاملونه تاريخ راسپړي. تاريخي ژبپوهنه د عمومي تاريخ يوه څانګه ده، چې د ژبې د بدلونونو تر شا مو پر علتونو پوهوي.

) کې د ولې د ځواب ويلو ظرفيت لري. Synchronyتشريحي ژبپوهنه د زماني تحول له مخې نه؛ خو د يوې ژبې په ټاکلي مهال(

مثلا: که پوښتنه وکړو، چې په پاسنيو بېلګو کې "يون" او "ورون" ولې په "يانه" او "ورانه" اوښتي، وايي، ځکه چې په مضاف اليه کې د يوه نوم اوښتې بڼه راځي او که پوښتنه وکړو، چې "ورون" او "يون" دا اوښتې بڼه له کومه کړې؟ وايي، دا د پښتانه، =) دی؛ لکه: پښتون∂..ā̄ه(+) وي، اوښتې بڼه يې اuپښتو ګرامر ځانګړنه ده. په پښتو کې هغه کلمې چې ماقبل اخر يې و (

يامه.= نامه، يوم= پتلانه، نوم= مېړتانه، پتلون= ببلتانه، مېړتون=ببلتون

1 استاد پښتو څانګه کابل پوهنتون کابل

(o) پر ځای اوږد و(uخو بوڼ، سمون، للون، ګرځون ولې نه اوړي؟ په پښتو کې داسې کلمې هم شته، چې ما قبل اخر يې د لنډ و(ساره، سوړ - ساړه، زوړ - زاړه، شپول - شپاله. کهول - کاله او...؛ خو = لاره، سور(پلنوالی)=دی او هغه هم اوړي، مثلا: لور چې "ر" ورپسې راغلې، په ā) ډېرې مخپای کلمې؛ لکه پور، خور، مور، شور، اور او... نه اوړي، ګنې "د اوېستا oپه اوږد و((اوږده و) اوښتی؛ لکه: د اوېستا "پاره" او "ستار.."په پښتو کې "پور" او "ستوری" دی".(۱۳۵۶، ۲۰)؛ خو پښتو د اوښتې ō بڼې په توګه "پاره" نه ده منلې.

په دې توګه، د تشريحي ژبپوهنې جوړه کړې قاعده نيمګړې ده، چې د بشپړتيا لپاره يې تاريخي ژبپوهنې ته اړه ده، ځکه چې قاعده بايد په زياترو بېلګو تطبيق شي.

که ژبه نظام ګڼو؛ نو په نظام کې تصادف او استثنا نه وي، بلکې هر ووړ بدلون او جوړښت د يوې قاعدې تابع وي. موږ چې قاعده ونه مومو، بيا يې په بېدودی(استثنا) کې شمېرو. يعنې د هرې بېدودی په اړه که لټه وشي، ډېرې نوې خبرې به رامعلومې شي.

او که قاعده ونه مومو، د ژبې جوړښت په اړه دقيق بحث، چې د ژبپوهنې موخه ده، نشو کولای او قاعدې يواځې په) کې له يو بل سره په تړاو کې نشو شنلای، بلکې ځينې قاعدې د تاريخي تحول زېږنده وي. تر څو يې چې SYNCHROYNهممهاله(پخوانی حالت او لاملونه ونه مومو، تر هغې پورې د يوې ژبې پر جوړښت دقيق نشو پوهېدای؛ مثلا: د افغانستان پر اوسني ناورين هله بنه پېژندلای شو، چې په لرې او نېژدې ماضي کې يې پر علتونو او پخواني حالت پوه شو. همداسې ژبه هم ده، چې د ډېرو قاعدو د تشريح لپاره يې تاريخي لوست اړين دی، چې اوس ځکه داسې ده، چې پخوا داسې وه او دا کار د يوې ژبې په پخواني حالت کې له بلې ژبې سره د پرتلې پر بنسټ هم کولای شو.

دی او په دري کې ران، ستان، نام او زوم zāmātar او nāman، yāna، stāna، rānaد پښتو ورون، تون، يون، نوم په اوېستا کې دی(دارمستتر، ګايګر او نور، ۱۳۵۶، ۲۱). له اوېستا سره د پښتو د پرتلې پر بنسټ ويلای شو، چې د پښتو مورينه چې د مارګنستيرن په اند ساکي ده او ساکي د اوېستا خور ده. ساکي او اوېستايي ژبې له خپلې مورينې نه په دوو مختلفو لوريو بدلون) منلی، چې خپلې لمسی اوسنی پښتو ته يې په عادي حالت کې ماقبل اخر u پر وړاندې لنډ و(āکړی. ساکي د اوېستا د ماقبل اخر اخيستی. پاتې شوه ā) ورپاتې دی؛ خو په اوښتې بڼه کې يې په منځني پېر کې د اوېستا له لور(خوارزمي) نه ماقبل اخر u او oو(
" د اوښتون نورې بېلګې هم په پښتو a" د اويستا د وروستي "ə" خبره؛ نو په پښتو کې په "aپه مغيره حالت کې د وروستي "
" او داسې نورې بېلګې. هر څه چې وي؛ خو Mazg " په اويستا کې "māzgh∂ "، "kareta" په اوېستا کې "charrəکې شته، لکه "
اوښتې بڼه کې يې په ځينو ځايونو کې اوېستايي بېلګې اخيستې او په ځينو کې يې نه دي، چې له دې سره يې په هر حالت کې همغه يوه ثابته بڼه(لکه پور) ورخپله کړې، چې له مورينې نه د تحول په بهير کې يې منلې ده.

دا يوه فرضيه ده، چې لا ډېرو دلايلو ته اړتيا لري؛ خو يوې خبرې ته مو متوجه کوي، چې که څه هم ورون، ورانه، پښتون، پښتانه او دا ډول نورې کلمې له صرفي بدلانه پرته يو ډول کلمې دي؛ خو شکلي بدلون يې له دوو مختلفو لار شوی دی. يعنې دا ډول استدلال سم نه دی، چې پښتون په پښتانه، ورون په ورانه يا... اوښتی يا دا يې اوښتې بڼې دي او همدا ډول استدلال د "زه" په "ما" او "ته" په "تا" د اوښتون په اړه هم ناسم دی.

" او زړې azemزه، ته او ما، تا له دوو مختلفو لارو پښتو ته راپاتې دی. په فاعلي حالت کې د پښتو د "زه" لپاره په اوېستا کې "
دی، چې "تا" (mana دی؛ خو په مفعولي او اضافي حالت کې د پښتو د "ما" لپاره tvem "دی او "ته" توم(adamپارسی کې "

یې له مخې قیاسي جوړ شوی دی.(۱۳۵۶، ۱۲۲)، چې دا ځانګړنه په نورو شخصي نومځرو(موږ، تاسې) کې نه وینو. د اویستا ، asxsaēna" پربوتی او دا قاعده د پښتو په شین، ګوته کې هم وینو چې په اوېستا کې a" نه په پښتو کې د پیل "azem"له " دی او د جمع متکلم په فعلي روستاړي کې هم وینو(۱۳۵٦: ٦٦).tvem دي. د پای "م" په "ته" چې په اوېستا کې "angušta

۲۰۵) یې د ساکي: ـ" زېرنده بولي او استاد زیار(۱۳۹۴، ۲۰۴manaجیمز ډارمسټټر(۱۲۲) د پښتو مفعولي "ما" د اوېستا د " muhuِ، muho، buhu "زه" aysu"ځانګړي نومځري تر ساکي وروسته پوره پرمختیا سره مخامخ شوي دي. په دې ډول: ستاسې."umājaa "ته"، thu(ماځه) "زموږ، mājaa "زما" manaa"موږ". تولنومځري(ملکي ضمیرونه) لکه:

دا دواړه خبرې ثابتوي، چې "زه" په "ما" د شکلي اوښتون امکان نشته، بلکې دا دواړه دوه مختلفې کلمې دي، چې له خپلې مورینې پښتو ته ورپاتې دي. په دري کې اساني راغلې او یوازې "من" کاروي.

نه اوړي، چې مورګنستیرن(۱۳۵۶، ۲۱) یې د یو شمېر استثناآتو ō په ā اوښتون ته؛ نو هر ā د اوېستا د ōکه بېرته راشو په ښکارندوی بولي او دا ښیي. چې پښتو په دې لړ کې په یوه مستقیمه لیکه بدلون نه دی کړی، بلکې د بلې هرې ګډلې(مختلطې) ژبې غوندې یې له څو ژبو رنګ اخیستی او د دې رنګ یو دلیل دا هم کېدای شي، چې پښتو ورځ په ورځ د دې ډول نومونو اوښتې بڼې پرېږدي، بلکې په ځینو ګړدودونو کې یې لا له مخې پرېښې دي. مثلا: "د لمانځه وخت" پر ځای "د لمونځ وخت"، د پښتون تاریخ"، د لور لاستے او.... البته په صفتونو کې له ستایلي(موصوف) سره د جنس او عدد له مخې د مطابقت په موخه بدلون کوي.

د دې ډول کلمو جمع هم د حالت غوندې د تحول پر همدې لار راغلې، چې پښتو تر اوسه په زیاترو ګړدودونو کې ثابته ساتلې او په یو نیم ځای کې یې له پامه غورځولې؛ لکه: غل او په مل د پېښور په ګړدود کې په "غلان" او "ملیان" هم جمع کېږي.

ماخذونه:

1 -دارمستتر، ګایګر، مورګنسترین او بن ونیست. ۱۳۵۶. تاریخ تلفظ و صرف پشتو. ترجمه: دکتور روان فرهادي با تعلیقات عبدالحی حبیبي. کابل: پوهنځی ادبیات و علوم بشری پوهنتون کابل
2 -زیار، مجاور احمد. ۱۳۹۴، پښتو او پښتانه د ژبپوهنې په رڼا کې. دویم چاپ. کابل: دانش خپرندویه ټولنه.